HATIRALARIMIN ŞEHRİ
EDINBURGH

EMRE ARACI

EDINBURGH

ON THE
LONDON AND NORTH EASTERN RAILWAY
OF ENGLAND AND SCOTLAND

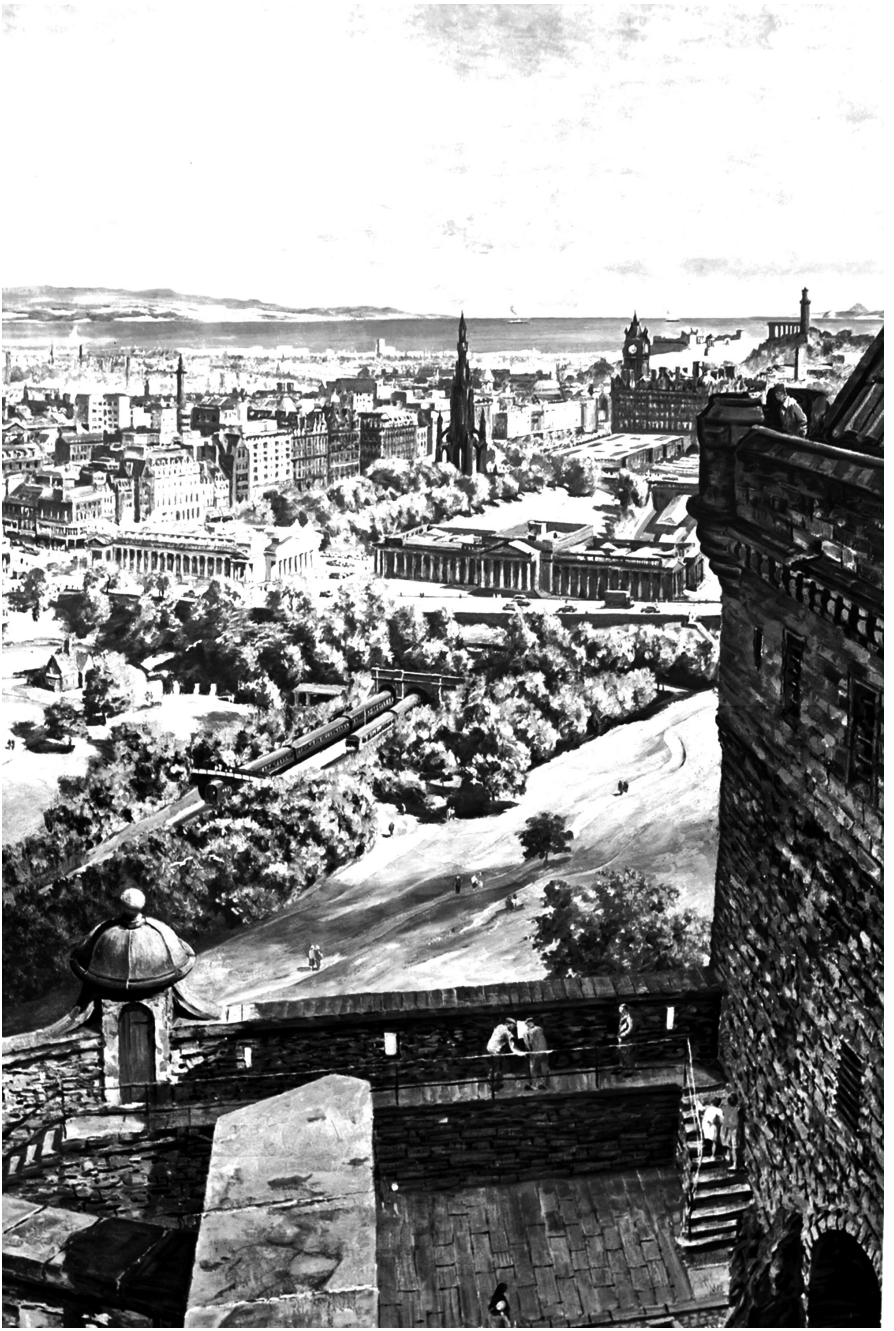

Edinburgh Kalesi'nden şehre bakış.

ÖNSÖZ

"Bir şehri sevmek, aşka sebep aramaktır"

Sekiz buçuk yaşında küçük bir çocukken, Edinburgh Kalesi'nin burçlarından sisler içindeki tarihî şehre bakıyordum. Takvimler 19 Ağustos 1977 Cuma gününü gösteriyordu. Gayda sesleri rüzgârla karışıyor, taş surların ardında yükselen gotik kuleler ve uzak tepelerin koyu yeşili hayal gücümü sarmalayan büyülü bir manzara yaratıyordu. Yanımda babam sessizce bu ihtişamı seyrederken, annemin gözleri nemleniyor, ağabeyim ise küçük ajandasına, "tek kelimeyle harika" notunu düşüyordu. Cebimde o gün satın aldığımız ve bugün de hâlâ sakladığım, kumaştan yapılmış şehir arması vardı. Sir Walter Scott Anıtı bana, aya fırlatılmayı bekleyen gotik bir roketi hatırlatmış, zihnimi masalsı ihtimallerle doldurmuştu. Tekrar gayda sesi, rüzgâr, soğuk… ve etek giymiş olmalarına hayret ettiğim İskoç askerleri. Benim için o sisli sabah, tarihin ve sanatın el ele verdiği bir diyarın kalbine ilk kez dokunduğum andı. Bir günde solunan o hava, bir ömre nasıl da tesir edecekti? Sanki o an içime çalınan maya, yıllar boyu derinlerde gizli kalacak, nihayet Edinburgh Üniversitesi'nin Müzik Fakültesi'nden kabul mektubunu aldığımda bu şehri yalnızca bir hatıra değil, hayatımın öğretmeni, rehberi ve ayrılmaz bir parçası kılacaktı.

Edinburgh Kalesi'nde Kraliçe'nin muhafızı.

Aradan neredeyse yarım asır geçmişti. İngiltere'nin Fransa kıyılarına bakan Kent bölgesinde, şirin Folkestone kasabasının The Leas promenadı üzerindeki tarihî Grand Otel'e yerleşmiştim. 2024 yılının bir Temmuz öğleden sonrası, Manş kıyısında dalgalı denize karşı yürürken gözüm gökyüzüne takılmıştı; masmavi boşlukta ilerleyen bir jet uçağı, arkasında beyaz bir kurdele gibi kıvrılarak uzanan bir iz bırakıyordu. Böyle uçakları sık görürdüm ama nedense o gün içimden bir ses, nereden gelip nereye gittiğini merak ettirmişti bana. Cep telefonumdaki uygulamadan baktığımda ise büyük bir şaşkınlık yaşayacaktım, çünkü Türk Hava Yolları'nın bir uçağı İstanbul'dan Edinburgh'a doğru yol alıyor ve tam da üzerimden geçiyordu. O anda gözlerimin önüne 1977 yılındaki o seyahatimiz gelmişti. İstanbul'un o vakitler hâlâ bir sayfiye hüviyeti taşıyan Suadiye'sindeki, deniz kenarında çamların hışırtısıyla yankılanan bir siteden yola çıkmıştık. Opel Rekord marka *coupé* arabamızın direksiyonunda babam Fikret, yanında annem Bilge vardı. Ağabeyim Selim ise o yaz, İngilizce kursu için bulunduğu, o an bu hatırayı gözümde canlandırdığım Folkestone'da bize katılmıştı. Bütün Avrupa kıtasını aşarak İskoçya'ya ulaşmıştık. O yaz Birleşik Krallık, Kraliçe II. Elizabeth'in tahta çıkışının gümüş jübilesini kutluyordu. Ağustos'ta Edinburgh'a vardığımızda Festival zamanıydı fakat şehrin üzerindeki hava yazdan ziyade kışı hatırlatıyordu. Şehrin her tarafını karış karış gezmiş ama soğuktan dolayı iki gece kaldıktan sonra Edinburgh'dan ayrılmıştık.

Edinburgh Üniversitesi'nin Müzik Fakültesi'nden gelen kabul mektubunu da 1990 yılının bir Ağustos günü, Suadiye'deki yazlık evimizde almıştım. Sanki o büyülü şehir, o romantik kale beni geri çağırıyor ve sekiz buçuk yaşında başlayan ilk tanışmayı ömür boyu sürecek bir dostluğa dönüştürmek istiyordu. Kaderin ördüğü ince ağlar, beni usulca o yöne çekiyordu. O yıllarda zaten lisans öncesi müzik eğitimi için Londra'daydım. Farklı bir İngiltere

vardı; başbakan hâlâ Margaret Thatcher'dı. Ekim ayında bavulumu toparlayıp şehirlerarası bir otobüsle Edinburgh'un yolunu tutmam hiç zor olmamıştı. Yalnızca şehir değil, çağ da değiştiriyordum çünkü Edinburgh, benim için bambaşka bir zamanın kapılarını aralıyordu. Bu büyünün cazibesini yalnızca ben hissetmiş değildim. 1913'te Edinburgh'u ziyaret eden Türk gazeteci ve yazar Celâl Nuri [İleri] aynı yıl basılan *Kutup Musahabeleri* kitabında şehri, "Azametli, şâhâne, güzel, biraz karanlık, azıcık rutûbetli, sisli" olarak tanımlamıştı. Kuzeye has bir renk, koku, ahenk ve güzellik vardı bu yemyeşil şehirde. "Şöhretli" üniversitesi, edebiyat ve düşünce hayatıyla Voltaire, Scott ve Carlyle'ın aziz vatanı "hulyâvî bir memleket", yani hayallerle dolu bir yerdi ve bu "kibar" âlemi şehirde "heybet" ve "asaletle" bütünleşmiş bir "eskilik" hissediliyordu. Celâl Nuri Bey İskoç başkentinin ruhunu bundan daha yerinde ve edebî bir tanımla bizlere aktaramazdı. Ondan dört sene öncesinde oğlu Haluk'u 16 Eylül 1909 günü İstanbul'un Sirkeci İstasyonu'ndan eğitim için İskoç illerinin "sisli, yağmurlu, karlı buzlu" topraklarına yolcu eden büyük şair Tevfik Fikret de hiç görmediği bu diyarlara karşı benzer hisler besliyor olmalıydı ki oğluna ithafen yazdığı ve Sirkeci'de başlayan *Haluk'un Vedası* şiirinde gittiği o "hürriyet dolu" ülkeden "bize bol bol ziya kucakla, getir" temennisini dile getirmişti. Voltaire'in 1762'de "Bugün, epik şiirden bahçeciliğe kadar tüm sanatlarda zevk kurallarını İskoçya'dan alıyoruz" demesi de boşuna değildi. Buraları gerçekten de hür ruhlu insanların topraklarıydı.

The Leas promenadı üzerindeki tarihî Grand Otel, Folkestone.

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*'inde "Bir şehri sevmek, aşka sebep aramaktır. Bir şehri sevdiren ve özleten dağ taş toprak değil, o şehirde yaşayan insandır. Tam da bu yüzden, hiç gitmediği bir şehri dahi sevip özleyebilir insan. Çünkü herkesin evi, göğsünde taşıdığı insanın dizinin dibidir. Çünkü mesafe denilen şey yalnızca anlamsız birer sayıdır" der; pek de haklıdır. Fakat Edinburgh'un dağı, taşı, toprağı ve her şeyden önce insan eliyle yaratılmış, göğe uzanan gotik kuleleri, taş sokaklarının asaletli dokusu ve zamanı sabırla tutan meydanları da başlı başına bir aşk sebebidir. Bu şehri sabahları sisin ardında hayal meyal seçilen silüetiyle, akşamlarıysa batmakta olan güneşin taşlara vurup onları altın rengine boyadığı anlarda seyretmek, insanın kalbine işleyen bir büyüdür. Belki de benim için bir şehri sevmek, Tanpınar'ın işaret ettiği o duygunun Edinburgh'un ışıkla gölge arasında dalgalanan silüetinde vücut bulmasıdır; ayrıldığında bile eksikliğini hissettiren, geri çağıran bir aşktır bu. Kitaplarını büyük bir zevkle okuduğum Sir Alexander McCall Smith de, şehrin bütün estetiğini, dokusunu mercek altına aldığı, *Edinburgh: A Work of Beauty* kitabının girişinde şöyle der: "Bu şehri seviyorum ve daima seveceğim. Onun hakkında yazarım. Onu düşlerim. Sokaklarında yürürüm ve her gün yeni bir şey görürüm - taş üzerindeki silinmeye yüz tutmuş yazılar, hâlâ okunabilir ama zor seçilir; daha önce defalarca yanından geçtiğim, fakat ya hiç fark etmediğim ya da yeterince dikkatle bakmadığım bir cephe; altmış yıl önce orada yaşamış olanların isimlerinin hâlâ pirinç levhalarda yazılı durduğu, kapı tokmaklarının hâlâ yerinde olduğu bir kapı aralığı". Ve sözlerini şöyle sürdürür: "Bir kemerin ardında ansızın beliren gökyüzü parçası; kahve ya da biranın kokusunu dışarıya yayan köşe başındaki bir kafe ya da bar; mızrak dizisi gibi duran eski bir parmaklık; belki de *fleur-de-lys* süslemeleriyle ağırbaşlı kılınmış küçük bir demir

balkon… Bu şehir, her gün bana eski bir şeyi, sanki yepyeniymiş gibi, yeniden gösterebilir".

Eski bir şeyin yeniden keşfi ya da bir şehrin sokaklarında yürüyen yaratıcı bir ruha kendi hikâyelerini fısıldaması. Geçmişi seven bir sanatçıya "yeni" sıfatını, 18. yüzyıldan kalma New Town yani Yeni Şehir'de, o çağın "yeni"sini göstererek sevdirmesi. İşte bütün bunlar, ruhumu inanılmaz derecede besleyen güzelliklerdi. Daha doğrusu, Edinburgh'da keşfedip hissedeceğim, bazen bilerek, bazen farkına bile varmadan ruhuma işleyip yıllar sonra yeşerecek kıymetlerdi. Tıpkı "Kalbin Filozofu" olarak anılan Danimarkalı düşünür Søren Kierkegaard'ın, bir tren vagonunda yolun gidiş yönüne sırtını dönerek seyahat eden yolcunun, pencereden baktığında manzarayı ancak geçip gittikten sonra görebildiğini işaret ettiği gibi. İnsan hayatı da böyleydi; o da ancak geriye dönüp bakıldığında anlaşılmıyor muydu? Nitekim "Hayatı yalnızca geriye doğru anlayabiliriz ama onu ileriye doğru yaşamak zorundayız" demişti Kierkegaard. Üstelik ona göre aşk, mevcudiyetimizi de anlamamız için en öğretici rehberdi. Ortaçağ'ın taş sokaklarında aydınlanma çağının ruhunu taşıyan bu şehir, neredeyse hiç bozulmamış tarihî ve estetik dokusuyla içimde bir kıvılcım çakmıştı; burada bulduğum o geçmişin güzelliği ve o aşk, sanki ben hiç farkında olmadan, geleceğimin kişisel estetiğinin de mimarı olmuştu. Belki de bu kitap, zihnime bilinçli bilinçsiz yerleşen o düşüncelerin çağrısıyla, Folkestone'da o Temmuz günü ansızın üzerimden geçip giden Edinburgh uçağının dürtüsüyle doğmuş oluyordu. Ve anlatı, Edinburgh'a doğru ilerleyen bir trenin penceresinden görülen sisli ufuklar gibi, rayların üzerinde açılmalıydı; her titreşiminde geçmişle bugünü birbirine bağlayarak, dolambaçlı hatlardan geçerek, kalbin labirentlerinde bıkıp usanmadan dolaşarak uzanan bir yolculuğa doğru hareket etmeliydi bu tren.

1
WAVERLEY İSTASYONU'NA DOĞRU

Araba, otobüs, gemi ya da uçakla Edinburgh'a ulaşmak elbette mümkündür; fakat bu şehre varmanın en büyülü, en şiirsel yolu, belki biraz da Kierkegaard'a selam ederek, hiç kuşkusuz trendir. Yolculuk Londra'nın King's Cross İstasyonu'nda başlar, Britanya adasının doğu kıyısını takip ederek hızla kuzeye ilerler. Bugün modern trenlerin dört buçuk saatte geride bıraktığı bu yolculuğu, 1950'lerin yaz aylarında Londra ile Edinburgh arasında işleyen, *Silver Fox* ya da *Empire of India* gibi Art Deco zarafetiyle ışıldayan buharlı lokomotiflerin çektiği *The Elizabethan* treniyle yaptığını düşlemek bile, insana o yolculuğun şiirini tattırmaya yeter. O yıllarda demiryolu seyahatinin altın çağı öyle ayrıntılarda gizlenmişti ki beyaz ceketli ve eldivenli garsonların keten örtüler üzerinde sunduğu zarif yemekler, silindir şapkalı ve fraklı istasyon şeflerinin cep saatlerine bakarken sergilediği törensel ciddiyet, nezaketin, titizliğin ve vakarın hâlâ hüküm sürdüğü, zamanın hoyrat ellerine henüz teslim edilmemiş bir dünyayı gözler önüne sererdi. Kraliçe II. Elizabeth'in 1953'teki taç giyme merasimine ithafen adlandırılan *The Elizabethan* ekspresinin seferleri, yalnızca iki şehir arasında değil, zamanın katmanları arasında da bir yolculuktu. İnsanı yalnızca bir varış noktasına değil, bir çağın ruhuna taşıyan bir hatı-

Efsanevi tren *Flying Scotsman.*

ra, bir davet, belki de bir düş gibiydi. Bugün Edinburgh'un Waverley İstasyonu'nda, duvarlarda asılı duran siyah-beyaz fotoğraflara bakarken, zamanın silinmiş yüzünü, solmuş bir rüya gibi yeniden çağıran o imgeler arasında, hâlâ o trenin gölgesiyle ve yolcularının zarafetiyle karşılaşmak mümkündür. Bu devrin en görkemli hatırası ise, *The Elizabethan* ekspresini çeken lokomotiflerden bile daha şöhretli olan, efsanevi *Flying Scotsman*'dır. 1923'te inşa edilen bu buharlı lokomotif, bugün York'taki Ulusal Demiryolu Müzesi'nde muhafaza edilse de özel seferlerde hâlâ raylara dönerek zamanın içinde bir gölge gibi süzülür. Adı, tıpkı Wagner'in *Uçan Hollandalı* operasını andırırcasına hareketi, efsaneyi ve dirençli bir varoluşu çağrıştırır.

King's Cross İstasyonu, kırmızı tuğlaları ve kuleleriyle göz kamaştıran Gotik komşusu St Pancras'ın görkeminden yoksundur belki ama daha burada bile, trene atılan ilk adımla birlikte Edinburgh'un büyüsü çoktan insanın içine işler. Onu ilk olarak keşfettiğim Edinburgh yıllarımdan beri kitaplarıyla yaşamıma ve düşünce dünyama yön vermiş olan İngiliz yazar E. M. Forster, 1910'da yayımlanan ve "Only connect", "yalnızca bağ kur" motto'suyla tanınan *Howards End* romanında tren istasyonları için "Bunlar, ihtişama ve meçhule açılan kapılarımızdır. İçlerinden geçerek maceraya ve güneşe ulaşır, ne yazık ki yine onlara dönmek zorunda kalırız" der. "Ve istasyonlarını biraz olsun birer canlı varlık gibi görmeyen, onlara, çekingen de olsa, korku ve sevgiyle yaklaşmayan kimse, donuk bir Londralıdır" diye de ekler. *Howards End*'i ilk kez okuduğumda ben de

Flying Scotsman treninin kalktığı Londra'nın King's Cross İstasyonu.

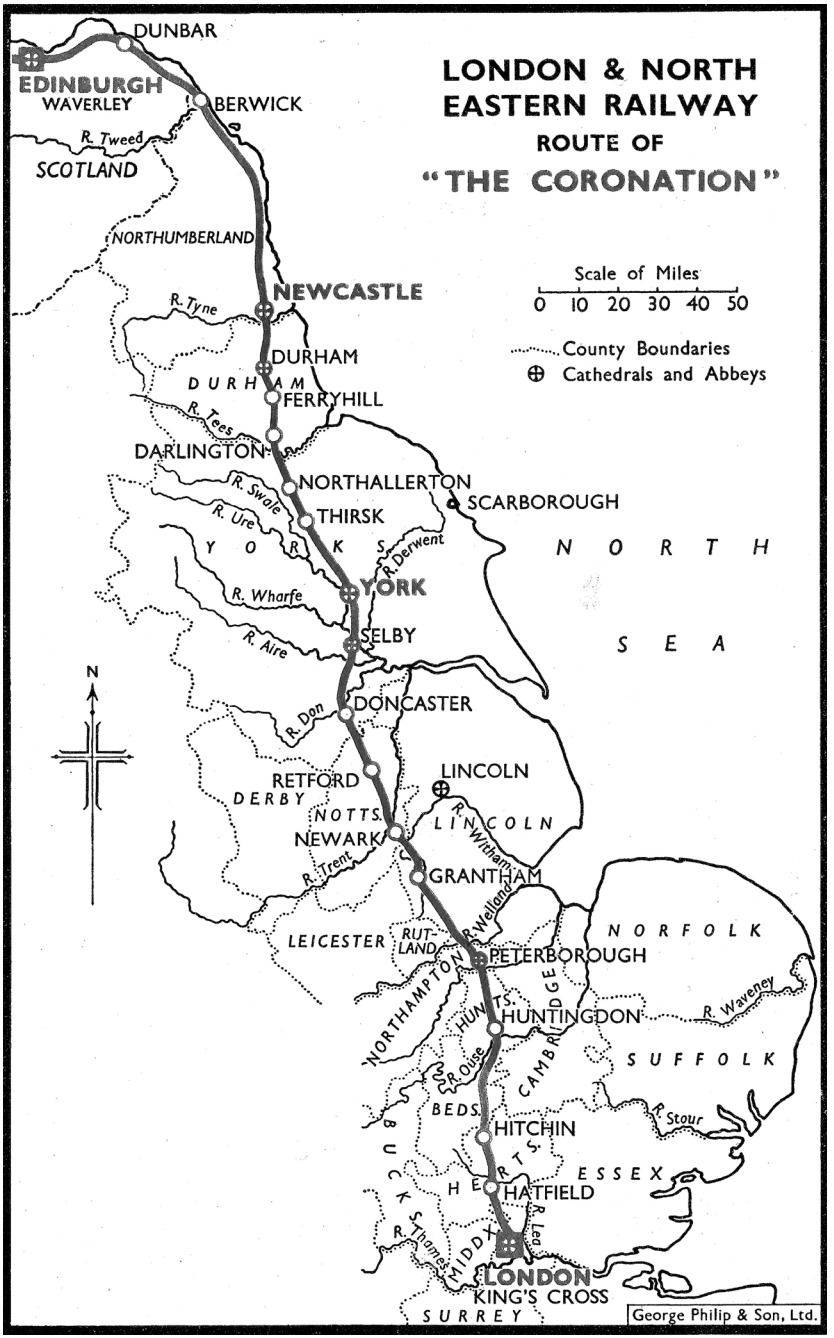

Doğu Sahil Hattı: Londra'dan Edinburgh'a uzanan rota.

Forster'ın cümleleriyle benzer bir kapıyı araladığımı hissetmiştim. Nitekim o, istasyonların yalnızca gidilecek birer yer değil, hatıralarla beklentiler arasında salınan eşikler olduğunu çok iyi biliyordu. Margaret Schlegel için, örneğin, King's Cross İstasyonu sonsuzluğu çağrıştırıyordu: "Konumunun kendisi bile, St Pancras'ın gösterişli ama yüzeysel ihtişamının biraz gerisinde oluşu, hayata egemen olan maddeciliğe sessiz bir yorum gibiydi. Renkten yoksun, kayıtsız iki büyük kemer, aralarına sıkışmış sevimsiz bir saati taşır hâlde, sanki ebedî bir serüvenin kapılarıydı; akıbeti belki hayırlı olabilirdi ama asla sıradan refahın diliyle anlatılamazdı".

Ebedî ve edebî serüveniniz King's Cross'un onuncu platformunda sabah 10'da açılırken, hareket eden tren, önce karanlık tünellere dalar ve ardından Londra'yı ardında bırakıp yeşil ovalara açılan engin ufka çıkar; yol boyunca, tarlalarla ve çitlerle örülmüş kır manzarasının içinden süzülürken Huntingdon, Grantham, York gibi istasyon isimleri eski yolculukların ritmini

Ortaçağ ruhunu koruyan York.

fısıldar. York'ta tarih bütün görkemiyle insanın üzerine eğilir. York Minster'ın göğe doğru yükselen Gotik kuleleri, zamanın dokunmadığı ortaçağ sokaklarına ve ahşap karkaslı dükkânların üzerine hâkimdir. Trenin penceresinden görünmese de, katedralin dışındaki bir taş kaide üzerinde oturmuş tunçtan bir figür vardır. İstanbul'a dönüşecek olan Konstantinopolis'in kurucusu İmparator I. Konstantin'in heykelidir o kaidenin üzerinde duran. York'ta karşımıza çıkması tuhaf bir rastlantı gibidir, fakat imparatorluğun kaderini değiştiren Konstantin, 306 yılında tam da burada, York'ta Roma lejyonlarının gölgesinde, imparator ilan edilmiştir. O günün seremonisinde, kuzeyin bu uzak garnizon şehrinde Roma İmparatorluğu'nun yeni bir istikamet kazandığı söylenebilir. Bugün York sokaklarında dolaşırken, taşların arasında hâlâ o kararın yankısını duymak mümkündür; bir şehrin kaderiyle bir imparatorluğun geleceği tek bir noktada kesişmiş gibidir.

